

เศรษฐศาสตร์การเมืองจากอดีตสู่อนาคต*

ศาสตราจารย์ ดร. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา

วันนี้ผมจะขอกล่าวบรรยายถึงประวัติศาสตร์ของสำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองในเมืองไทย และอนาคตของวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง

ตั้งแต่ พ.ศ. 2517 คือตั้งแต่เมื่อเกือบ 40 ปีมาแล้ว อาจารย์ของคณะเศรษฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจำนวนหนึ่ง ได้ริเริ่มกิจกรรมการสอน การวิจัย การควบคุมวิทยานิพนธ์ การจัดสัมมนาความรู้ด้านเศรษฐศาสตร์การเมือง ได้ปรากฏผลงานเป็นวิทยานิพนธ์ ซึ่งต่อมาหลายฉบับพิมพ์เป็นเล่ม นอกจากนั้นยังได้เสนอเอกสารสัมมนาทางวิชาการและตำราจำนวนหนึ่ง มีการออกวารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง และเขียนบทความลงหนังสือพิมพ์ งานวิชาการทั้งหมดนี้มีผลต่อการขยายการศึกษาทฤษฎีและแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์และประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย มีชื่อเรียกว่า “สำนักเศรษฐศาสตร์การเมือง” คณะอาจารย์คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาฯ กลุ่มนี้ มีจำนวนรวมกันประมาณ 10 คน ท่านสำคัญที่สุดท่านหนึ่งได้ล่วงลับไปแล้ว คือ รศ.วรินทร์ วงศ์หาญเชาว์ (2480-2550)

แนวคิดของสำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองสืบทอดมาตั้งแต่พระยาสุริยานุวัตร (เกิด บุนนาค 2405-2479) ผู้เขียนหนังสือตำราเศรษฐศาสตร์เป็นภาษาไทยเล่มแรก ชื่อ “ทรัพย์ศาสตร์” ใน พ.ศ. 2454 คือ 100 กว่าปีมาแล้ว ท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ (2457-2526) ผู้นำทางความคิดของคณะราษฎร

* บทความพิเศษ: บทปาฐกถาพิเศษ การเสวนาวิชาการ “หนึ่งทศวรรษเศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ: จากวันนั้นถึงวันนี้ สู่อย่างก้าวในอนาคต” จัดโดยคณะรัฐศาสตร์และแฉะนิตศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา วันที่ 23 มิถุนายน พ.ศ. 2555 ณ หอประชุมหอศิลปและวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยบูรพา ตำบลแสนสุข อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี บทปาฐกถาปรับปรุงและเพิ่มเติมจาก บทบรรยายต้อนรับนักศึกษาใหม่ปริญญาโทเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยปีต่าง ๆ

ศิษย์ของท่านอาจารย์ปรีดี เช่น คุณสุภา ศิริมานนท์ (2457-2529) และนักประวัติศาสตร์คนสำคัญ คุณจิตร ภูมิศักดิ์ (2473-2509) ได้สืบทอดแนวความคิดนี้

วันนี้เป็นวันที่ 23 มิถุนายน พุ้งนี้ก็จะครบรอบ 80 ปี ที่คณะราษฎรเปลี่ยนแปลงการปกครองของไทย การเปลี่ยนแปลงการปกครองทำให้การศึกษาวិชาเศรษฐศาสตร์การเมืองซึ่งเป็นวิชาต้องห้ามตามพระราชบัญญัติเพิ่มเติมกฎหมายลักษณะอาญา พ.ศ. 2470 ถูกยกเลิก โดยได้รับอนุญาตให้สอนได้ ปรากฏเป็นวิชาลัทธิเศรษฐกิจ ที่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ซึ่งตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2477

ตั้งแต่ พ.ศ. 2500-2516 ภายใต้การปกครองระบอบทหาร วิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองในประเทศไทยโน้มเอียงเป็นแนวเทคนิคสุดโต่ง แยกตัวออกจากวิชาด้านการเมืองและสังคม และไม่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการทำมาหากิน และชีวิตของผู้คนสามัญ จนหลังการเปลี่ยนแปลงสำคัญ คือ เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ที่ระบอบประชาธิปไตยฟื้นกลับมาใหม่ มีผลต่อการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์

หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 คณะอาจารย์คณะเศรษฐศาสตร์จุฬาฯ และต่อมารวมถึงอาจารย์ นักพัฒนาเอกชน และปัญญาชน ของคณะและมหาวิทยาลัยอื่น สถาบันอื่น และปัญญาชนในท้องถิ่น มีความตื่นตัวและมีความกระตือรือร้น อยากจะศึกษาเรื่องของประเทศชาติและประชาชน ได้มีบทบาททั้งด้านการสอน การวิจัย และการเผยแพร่ความรู้ต่อสาธารณะ

ในทางวิชาการ สำนักคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองมีผลงานเป็นหนังสือรวมกันหลายร้อยเล่ม มีผลงานวิจัยเป็นชุดหลายชุด เช่น ชุดทฤษฎีและวิธีศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมืองและระบบสังคมนิยม (อาจารย์ปรีชา อาจารย์กนกศักดิ์ อาจารย์กาญจนา) ชุดขบวนการทางสังคม ชุดเศรษฐกิจนอกกฎหมาย ชุดทุนนิยมไทย (อาจารย์ผาสุก อาจารย์นวลน้อย อาจารย์สังคีต) ชุดเศรษฐกิจจีน (อาจารย์สมภพ) ชุดแรงงานและสวัสดิการสังคม (อาจารย์ณรงค์ อาจารย์วรวิทย์ อาจารย์แล) ชุดเศรษฐกิจชุมชน (อาจารย์กนกศักดิ์ อาจารย์ฉัตรทิพย์) ชุดประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ (อาจารย์สุธี อาจารย์ฉัตรทิพย์) มีศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง และห้องหนังสือสุภา ศิริมานนท์ มีหนังสือเฉพาะด้าน

เศรษฐศาสตร์การเมือง 4,000 เล่ม มีวารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองซึ่งออกฉบับแรก พ.ศ. 2526 พิมพ์หนังสือวิชาการมาแล้วประมาณ 60 ชื่อเรื่อง มีโปรแกรมปริญญาโทเศรษฐศาสตร์การเมืองที่คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นโปรแกรมที่ริเริ่มและผลักดันจนรวมตัวกันเป็นชมรมมีกิจกรรมต่อเนื่อง นอกจากที่จุฬาฯ มีการจัดสอนเป็นโปรแกรมปริญญาโทที่มหาวิทยาลัยรามคำแหง และที่มหาวิทยาลัยบูรพา มีโปรแกรมปริญญาโทและเอกที่มหาวิทยาลัยบูรพา เรามาจัดงานในวันนี้ฉลองครบรอบ 10 ปีโปรแกรมปริญญาโท และเริ่มเปิดปริญญาเอก โปรแกรมปริญญาเอกสาขาเศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชนที่มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ และเป็นวิชาการระดับปริญญาเอก สำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองและนโยบายสาธารณะ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

แนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองมีส่วนช่วยทำให้สังคมไทยตระหนักว่ามีการเอารัดเอาเปรียบ และความแตกต่างอย่างมากในรายได้และทรัพยากรในประเทศของเรา และประเทศเราทั้งประเทศก็ถูกเอาเปรียบโดยประเทศมหาอำนาจ สำนักคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองมีส่วนช่วยทำให้ผู้คนมองปรากฏการณ์ในสังคมเป็นระบบ เป็นโครงสร้าง ทั้งทรัพยากร เทคโนโลยี และระบบเศรษฐกิจ โครงสร้างทางสังคม คือชนชั้น และความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้น รัฐและวัฒนธรรม ประกอบรวมกันเป็นระบบสังคมเศรษฐกิจ ไม่แยกเรื่องเศรษฐกิจออกมาจากสังคม การเมือง และวัฒนธรรม และศึกษาอย่างเป็นประวัติศาสตร์ สังคมเศรษฐกิจที่เป็นมา ที่จะเป็นไปและควรจะให้เป็นไป อีกประการหนึ่ง ให้ความสำคัญกับผู้คนธรรมดา มีจินตนาการถึงและเชื่อมั่นว่าจะมีสังคมไทยอนาคตที่ผู้คนทั่ว ๆ ไปจะมีชีวิตที่ดีสมบูรณ์ได้ แนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองเป็นกระแสดำความคิดที่มีอิทธิพลและเป็นส่วนหนึ่งของอุดมการณ์ของขบวนการทางสังคมในประเทศไทย โดยเฉพาะขบวนการภาคประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรในท้องถิ่นและภูมิภาค

ผมได้บรรยายประวัติที่ผ่านมาของแนวคิดและผลงานของสำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองในการเมืองไทย ณ จุดนี้ไปสูอนาคต เส้นทางของแนวความคิดของสำนักนี้หรือวิชานี้ ที่น่าจะเกิดขึ้นและสมาชิกของแนวคิดอาจช่วยผลักดันให้เกิดขึ้น ผมคิดว่า มีอย่างน้อย 4 ประการ คือ:

1. เน้นสนใจวัฒนธรรมให้มากขึ้น วิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองปัจจุบัน เน้นที่เศรษฐกิจ ชนชั้นและรัฐ ควรสนใจเรื่องวัฒนธรรม ซึ่งรวมทั้งความเชื่อ ศาสนาและศิลปะ บทบาทของวัฒนธรรมต่อระบบการเมืองและระบบ เศรษฐกิจ ในโลกสมัยใหม่ เมื่อคนเราเจริญขึ้น พ้นจากเพียงเรื่องทำมาหากิน เราจะสนใจมากขึ้น เรื่องคุณค่า ความหมาย ศักดิ์ศรี และความเป็นมนุษย์ จากเศรษฐศาสตร์ซึ่งเป็นเรื่องวัตถุอยู่มากไปสู่เรื่องนามธรรม อีกทั้งวัฒนธรรม เป็นวงเขตที่ไม่ต้องใช้อำนาจ เป็นเรื่องการจูงใจ สัมผัสใจ และประทับใจ

การศึกษาวัฒนธรรมของเศรษฐศาสตร์การเมืองจะต่างจากการ ศึกษาวัฒนธรรมแบบเดิม คือเราจะศึกษาวัฒนธรรมโดยสัมพันธ์กับการเมือง และการผลิต ไม่ใช่วัฒนธรรมที่เป็นแต่เรื่องสวยงาม ลอยออกจากสังคม แต่ขณะเดียวกันวัฒนธรรมที่เราศึกษาและเน้น มีโลกอุดมคติเป็นศักยภาพ เป็นหน่ออยู่ภายใน เป็นยูริโอเปียของสังคม ซึ่งเป็นแรงผลักดันใจต่อผู้คน โดยเฉพาะเยาวชน

โลกนี้มีสังคมมนุษย์ที่มีวัฒนธรรมต่างกัน สังคมศาสตร์หรือ เศรษฐศาสตร์การเมือง ควรเน้นความสำคัญของวัฒนธรรม ไม่ใช่มีกฎ เศรษฐศาสตร์อันเดียว เศรษฐศาสตร์การเมืองเพิ่มเติมจากเศรษฐศาสตร์ กระแสหลักโดยให้ความสำคัญมากขึ้นกับเรื่องของอำนาจ ขณะเดียวกันก็ควร ให้ความสำคัญกับระบบคุณค่าหรือวัฒนธรรมด้วย จะเข้าใจสังคมเศรษฐกิจ แต่ละแห่งได้ดี ก็ควรจะเข้าใจสังคมนั้นในมิติวัฒนธรรมที่แตกต่างด้วย ข้อนี้จะ นำไปสู่ความเข้าใจสำคัญเพิ่มเติมด้วยว่า การเป็นสมัยใหม่มีหลายเส้นทาง เพราะความแตกต่างของวัฒนธรรม ไม่ใช่มีแต่เส้นทางแบบตะวันตกเท่านั้น ไทยเราคงจะและควรจะให้ความสำคัญกับความเป็นครอบครัวและชุมชน จิตวิญญาณนี้เป็นแกนกลางของวัฒนธรรมของเรา ขณะที่ทางตะวันตก ให้ความสำคัญกับความเป็นปัจเจกชน

ณ เวลาปัจจุบันที่จีนและเอเชียมีความสำคัญมากขึ้นเป็นลำดับ เราควร รับรู้วัฒนธรรมตะวันออกให้เต็มที่ และตระหนักถึงผลของวัฒนธรรมตะวันออก ที่จะมีต่อวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง ประเทศไทยเป็นส่วนหนึ่งของตะวันออก มีจุดตั้ง ณ วงขอบจีน และอยู่ ณ จุดกลางระหว่างเอเชียตะวันออกและเอเชียใต้ ทั้งมีปฏิสัมพันธ์ใกล้ชิดกับจีนมายาวนาน ผลของวัฒนธรรมตะวันออกต่อสังคม

เศรษฐกิจไทยจะเป็นเรื่องสำคัญมากต่อไป ในเรื่องนี้เราควรกำหนดบทบาทตัวเราให้ดี ทั้งรับและเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมตะวันตก และทั้งทำบทบาทส่วนนำของวัฒนธรรมนี้ ไทยเป็นชาติที่มีวัฒนธรรมเก่าแก่ วัฒนธรรมมีความเข้มแข็ง วัฒนธรรมความรักใคร่ในครอบครัวและชุมชน น่าจะยกขึ้นมาขึ้นนำแนวทางของสังคม ในแง่นี้ควรให้ความสำคัญกับการศึกษาและความเข้าใจประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของโลกตะวันตก รวมถึงการเรียนรู้ภาษาของประเทศในภูมิภาคนี้

2. ให้ความสนใจโครงสร้างส่วนล่างสุดของรูปสังคมเศรษฐกิจ (Socio-economic Formation) คือธรรมชาติแวดล้อม นิเวศวิทยา (Ecology) สภาพภูมิศาสตร์และทรัพยากร หลังยุคอุตสาหกรรมมนุษย์คิดแต่จะกระทำต่อธรรมชาติ แต่ธรรมชาติรวมถึงพืชและสัตว์ที่อยู่แวดล้อมก็เปลี่ยนแปลงไปมาก เกิดปัญหาโลกร้อน ป่าถูกทำลาย เรื่องอย่างนี้เศรษฐศาสตร์การเมืองต้องสนใจ มีพื้นที่ให้เรื่องธรรมชาติแวดล้อมทั้งที่เป็นวัตถุและชีวิต ถึงที่สุดแล้ว มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ แนวคิดสีเขียว (Green) น่าจะได้รับการพิจารณามากขึ้นในทางเศรษฐศาสตร์การเมือง สังคมเศรษฐกิจนอกจากจะถูกกำกับโดยวัฒนธรรมแล้ว ยังดำรงอยู่ในสภาพแวดล้อมหนึ่ง คือภูมิศาสตร์และทรัพยากรด้วย วิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองในเมืองไทยจะต้องคิดถึงสภาพแวดล้อมธรรมชาติและภูมิศาสตร์ของไทย

3. ให้ความสนใจระบบแบบเครือข่าย (Network) สังคมสมัยใหม่หลังการปฏิวัติอุตสาหกรรมองค์กรจะมีแนวโน้มเป็นระบบสำนักงาน (Bureaucracy) คือแบ่งงานกันทำอย่างเป็นระบบ แล้วประสานงานเหล่านั้นภายใต้ลำดับชั้นของสายการบังคับบัญชาส่วนกลาง พยายามจัดตามเหตุตามผล และเป็นกลไกเปรียบองค์กรคล้ายเป็นเครื่องจักร ลำดับชั้นการบังคับบัญชาทำให้ระบบสำนักงานโน้มเอียงสู่ระบบเผด็จการ ผู้คนยึดติดและหาทางออกโดยการสร้างเครือข่ายโดยสมัครใจ และในระยะหลังสื่อและเทคโนโลยีสมัยใหม่ก็สนับสนุนให้ทำเช่นนั้นได้ โลกสมัยปัจจุบันเป็นโลกของเครือข่าย (Network) คู่ขนานกับโลกของระบบสำนักงาน (Bureaucracy) อีกทั้งเครือข่ายมีหลายมิติซับซ้อนกันได้ด้วย จึงมีพลังมากขึ้นเป็นลำดับ แนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมืององค์กรแนวราบอยู่แล้ว เพราะองค์กรชนิดนี้เกิดขึ้นโดยสมัครใจ เป็นของผู้คน

สามัญ และเป็นประชาธิปไตย วิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองวิจารณ์องค์กร แนวตั้งมาตลอด ไม่ว่าจะเป็นแนวตั้งตามระเบียบประเพณี คือระบบศักดินา หรือแนวตั้งโดยการกระจุกตัวของนายทุน คือระบบทุนนิยม ทั้งระบบศักดินา และระบบทุนนิยมเป็นแนวตั้งทั้งนั้น ทั้งในแง่วัตถุและอำนาจ เศรษฐศาสตร์การเมืองควรสนใจองค์กรแนวนอนให้มากขึ้น เช่น การจัดองค์กรตามแนวคิด อนาธิปไตยนิยม (Anarchism) ชุมชน สมาคมหัตถกร สหกรณ์ ฯลฯ การบริหาร แบบเครือข่าย หรือที่ศาสตราจารย์นายแพทย์วิจารณ์ พานิช เรียกว่า “เคออร์ติก” เน้นอุดมการณ์ ขวัญ และความมุ่งมั่นร่วมกัน แต่การจัดองค์กร ยืดหยุ่น กระจายอำนาจ ใช้ความสมัครใจของแต่ละบุคคลหรือแต่ละส่วนที่มา ร่วมยังคงมีความเป็นอิสระ และบางกิจกรรมก็มีลักษณะเป็นการรวมการ จัดการเฉพาะกิจ เมื่องานลุล่วง องค์กรกลางจะสลายตัวด้วยตัวเอง

4. มโนภาพ (Concept) บางมโนภาพของเศรษฐศาสตร์การเมือง อาจต้องปรับปรุง โดยมโนภาพรัฐ (State) มโนภาพชนชั้น (Class) อาจต้องลด ความสำคัญลง คณะกรรมการ Gulbenkian Commission ประกอบด้วย นักวิชาการสังคมศาสตร์และวิทยาศาสตร์นานาชาติ 10 คน ภายใต้การนำของ ศาสตราจารย์ Immanuel Wallerstein ได้มีข้อเสนอในหนังสือ Open the Social Sciences (1996)

ในความเห็นของคณะกรรมการฯ วิชาสังคมศาสตร์ที่ผ่านมารวม ศูนย์อยู่ที่รัฐ ทั้งในแง่เศรษฐกิจและการเมือง แต่เดี๋ยวนี้หน่วยต่าง ๆ ของสังคม มีชีวิตและมีจิตสำนึกมากขึ้นแล้ว นับวันหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ ท้องถิ่น เขต เศรษฐกิจวัฒนธรรม ภูมิภาค ฯลฯ น่าจะมีความสำคัญมากขึ้น คณะกรรมการฯ บอกว่าไม่ควรเชื้ออะไรไปเลยง่าย ๆ ว่า รัฐเป็นสิ่งที่ เป็นธรรมชาติ และอาจ ไม่ควรคิดว่า รัฐเป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดในสังคม คำกล่าวที่แพร่หลาย ในปัจจุบัน “Think globally, act locally” ก็เห็นได้แล้วว่า ก้าวข้ามรัฐไปแล้ว ตัดเอารัฐออกไปแล้ว การคิดจะปฏิรูปต่าง ๆ ควรพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง มากกว่าพึ่งพารัฐ ยกตัวอย่างเช่น เมืองไทย เรื่องเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรม ก็เช่น เขตกลุ่มแม่น้ำโขงโยงอีसानและลาว หรือทางเหนือ เชียงใหม่-เชียงใหม่-เชียงใหม่ ก็อยู่เขตวัฒนธรรมเดียวกัน เรื่องภูมิภาค การเปิดอาเซียนจะทำให้การคิดข้าม รัฐสำคัญมากขึ้น ผมคิดว่าวิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองในอนาคตคงจะต้องให้

ความสำคัญกับรัฐหรือการทางการเมืองการปกครองลดลง และให้ความสำคัญกับหน่วยที่เกิดจากการรวมกันในมิติอื่น คือมิติสังคมวัฒนธรรม คือชุมชนท้องถิ่นหรือชุมชนในลักษณะอื่น ทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็กให้มากขึ้น

อีกมโนภาพหนึ่งคือชนชั้น (Class) แนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองในอดีต มองการครอบงำและการขูดรีดเฉพาะทางชนชั้น เป็นการมองในแง่เศรษฐกิจมากเกินไป ควรมองการกดขี่ขูดรีดในมิติอื่นด้วย เช่น เพศ อายุ เชื้อชาติ ศาสนา วัฒนธรรม ภาษา และบ้านเกิดเมืองนอน ฯลฯ

หลังจากที่คณะของเราได้ศึกษา ค้นคว้า และเผยแพร่แนวความคิดซึ่งสนับสนุนด้วยผลงานวิจัยต่อเนื่องมาประมาณ 40 ปี และสืบทอดแนวคิดมาจากบรรพชนนักคิดชาวไทยมากกว่า 100 ปี แนวคิดของคณะของเราขณะนี้ มีที่ยืนมั่นคงในวงวิชาการไทย มีพื้นที่ในสาขาเศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ มานุษยวิทยา ประวัติศาสตร์ ฯลฯ

ในวงการปัญญาชนและกระแสความคิดในสังคม แนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองเป็นแนวคิดที่ได้แย้งแนวคิดศักดินา และดำรงอยู่คู่ขนาน ทัดทาน และได้แย้งแนวคิดทุนนิยมสุดโต่ง แนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองพยายามให้ความสำคัญเต็มที่กับการทำมาหากินของผู้คนธรรมดาสามัญ กับสภาพแวดล้อมของพื้นที่วัฒนธรรม และแกนเวลาพื้นเมือง ณ จุดยืนที่อยู่ในบริบทของภูมิภาคและของโลก

ในอนาคตสำนักของเราควรให้ความสำคัญมากขึ้นกับวัฒนธรรมและความเชื่อ ธรรมชาตินิเวศแวดล้อม ระบบเครือข่าย มโนภาพชุมชน ท้องถิ่น ภูมิภาค ฯลฯ

สำนักของเรา โดยเฉพาะคณะอาจารย์อาวุโสที่ระบุนมา ได้สร้างแนวความคิดซึ่งสนับสนุนด้วยผลงานการค้นคว้า มาเกือบครึ่งศตวรรษแล้ว ขณะนี้ก็อายุเกือบ 60 ปี หรือกว่า 60 ปีแล้ว อนาคตของแนวคิดและของสำนักเศรษฐศาสตร์การเมือง ขอส่งมอบต่อให้ท่านทั้งหลาย โดยเฉพาะคือท่านอาจารย์และศิษย์เศรษฐศาสตร์การเมือง ขอให้ศึกษาค้นคว้า สืบสาน และยกระดับทางทฤษฎี มากยิ่งขึ้นกว่าช่วงรุ่นอายุผม เพื่อทำความเข้าใจชีวิตและความไฝฝันของชาวไทย และช่วยผลักดันให้ความไฝฝินั้นปรากฏเป็นจริง